

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Yoğun uluslararası göçmen nüfusu barındıran kent toplumlarında gözlemlenen mekânsal ayrışma ve / veya kümelenmenin teorik olarak pek çok nedeni bulunsa da, grup kimliğinin oluşumunda ilk adım, ayrımcı-statik algılar ve kalıp yargılar yoluyla “ötekiler”in kimler olduğunun belirlenmesi veya tanımlanmasıyla (“biz”e karşılık “onlar” ifadesine dayalı toplumsal temsille) gerçekleşir.

Böylece sosyo-mekânsal diyalektikte “toplanma” (*congregation*), bir göçmen-azınlık grubunun kent içinde bölgesel ve ikamete dayalı kümelenmesini anlatır. Çeşitli toplulukların kentsel mekânda bir araya geliş biçimi, grup dışında kalan halklara ve mekânsal komşuluk birimlerine (mahalle) karşıt olarak birleşmede ve grup kimliğinin oluşumunda rol oynar.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Kentsel mekânda çeşitli toplulukların kümelenmesini sağlayan şeylerin ortak çıktısı, kent toplumu içinde özel bir grubun ayrışmasıyla (*segregation*) sonuçlanmaktadır.

Mekânsal ayrışma, kimi zaman, toplumsal gruplar arasındaki çatışmanın asgari düzeye gerilemesine yardım etse de; kümelenme, grup içi sosyal kontrolü, dayanışmayı ve birtakım grupların ya da sadece bir grubun kimliğiyle ilgili siyasi sesin ön safa geçmesini sağlamakta ve toplumsal kontrolün derecesinin artışıyla pekişmektedir.

Her koşulda gönüllü olarak gerçekleşmese de kentsel mekânda çeşitli göçmen grupların kümelenmesi, çoğu kez grup üyelerinin kendi grup kimlikleri ile yaşam tarzlarını korumak istemeleriyle alakalıdır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Sosyal mekânda grup normlarıyla ortaya çıkan ayrışmanın temel mekanizmalarından birini toplumsal, dinsel, etnik veya ırksal bakımlardan gruplar arası evliliği destekleyen değerler, ama kimi zaman da bu tür evlilik örüntülerine karşı olan grup normları oluşturmaktadır.

Farklı mekânsal alanlara yerleşmeyi ve buralarda yaşamayı amaç edinen sosyal grupların ve özellikle göçmenlerin yerleşim organizasyonu, “dışarı / öteki” olarak nitelendirilen toplumsal etkileşimi sınırlandırmayı kolaylaştırmaktadır.

Bu nedenle bireyler, kendi sosyal grupları ve / veya komşuları içerisinde toplumsal statü bakımından kendilerinininkiyle denk olduğunu düşündükleri bireylerle evlenmeye ve başka türden toplumsallaşma pratiklerini kendi kimliklerine yakın gördükleri bireylerle icra etmeye eğilimli oluyorlar.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Hiç kuşkusuz mekânsal ayrışmanın getirdiği olumsuz sonuçlar da söz konusudur. Grup üyelerini temsili kimliklerle bir araya getiren (kümelenme) ama diğerlerinden ayırık hale (ayrışma) dönüştüren bu yapı, “ötekiler” olarak nitelendirilen diğer sosyal gruplarla olabilecek temasa ilişkin çekinceleri; kaygıları ve bazen de korkuları; sınıf, kültür, toplumsal cinsiyet, etnik ve ırksal özellikler bakımından bireysel ve kurumsallaşmış ayrımcılıkları da barındırmaktadır.

Toplumsal grup olmayı mekânla bağdaşık hale dönüştüren süreçler ise üyelik ölçütlerine (köken, göçmenlik, dil, din, dış görüntü); özel amaçlara (çıkarlar, yabancı bir ülkede dayanışma gibi); her tür kültürel pratikleri içeren kurallara, grup ilişkilerine ve kaynak paylaşımına dayanmaktadır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Sosyo-mekânsal kümelenme ve ayrışma konusunda göçmenlerin ve çeşitli grupların yerleştikleri kentlerdeki sosyo-demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik statüleri, “kentsel sosyal coğrafya” alanında “azınlık grubu”, “yerli / ev sahibi toplum” ve “asimilasyon-uyum” terimleriyle de ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

“Azınlık grubu” (*minority group*) terimi yaygınlıkla ırk veya etnik köken, din, dil, uyruk ve kültürel özelliklerle örtüştürülen dezavantajlı bir grubu nitelendirmek için kullanılır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Bu tür grupların kentlerdeki varlığı geçmişte veya halen sürmekte olan göç hareketleriyle bağlantılıdır. Amerikan kentlerindeki Afro-Amerikalılar, Porto-Rikalılar (genel olarak siyahi Latinler), İtalyanlar, Yahudiler, Meksikalılar, Vietnamlılar ve Asyalı-Hintliler; Birleşik Krallığın kentlerindeki Afro-Karayipliler, Asyalılar ve İrlandalılar; Fransız kentlerindeki Cezayirliler ve İspanyollar; Alman kentlerindeki Türkler ve Hırvatlar yoğun uluslararası göçmen alan ülkelerin kentlerindeki en bilindik azınlık grupları arasındadır.

Ev sahibi / yerli / yaygın toplumun (*charter group*) da homojen olamayacağı gibi, bu grubun arasına katılan yeni grupların varlığı ve kimliğiyle azınlık grubu ve kültürü oluşmaktadır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Bir azınlık grubunun yerli halktan mekânsal ayrışmasının derecesi elbette bir kentten diğerine değişiklik arz eder. Mekânsal ayrışma, azınlık grubunun kent nüfusunun geri kalanına göre kentteki yerleşim alanına homojen bir biçimde (veya eşit oranda) dağılıma sahip olmadığını; belli bir alanda yoğunlaştığını anlatır.

Bu ayrışmanın derecesi ise geniş bir aralığa (ranj) sahiptir. Kentsel mekânda çeşitli göçmen gruplara ilişkin ayrışmanın ölçülmesi ise çeşitli endekslerle / ölçütlerle belirlense de bunlar arasında en yaygın kullanım alanı olan ve “Gini” eşitsizlik endeksini andıran “ayrıklık endeksi”dir (*dissimilarity / segregation index*).

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Teorik olarak bu endeks, “0” (ayrışmanın olmayışı) ilâ “100” (tam ayrışma varlığı) aralığında değerleri üretebilen bir algoritmayla oluşturulmaktadır. Örneğin, ABD kentlerinde mahalle nüfusları arasındaki etnik-göçmen nüfusların dağılımları esas alınarak yapılan araştırmalar, Afro-Amerikalıların 80 endeks değeriyle mekânsal bakımdan en fazla ayrıışmış grup olarak yaşadıklarını göstermektedir.

Benzer şekilde Porto-Rikolular, Kübalılar ve bunlara göre daha yeni bir göçmen grubu olarak kentlerde belirginleşen Meksikalı ve Asyalılar için bu değer 60’ı aşmaktadır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Avrupa kentlerinde azınlık / göçmen grupların mekânsal ayrışma derecesi çoğu kez daha düşüktür. Örneğin, Birleşik Krallık'da Afro-Karayıplılar, Pakistanlılar, Hintliler ve Afrikalıların ayrışma dereceleri - mahalle ve ilçe düzeyine göre değişmekle birlikte- 40 ilâ 70 arasındadır.

Buradaki en önemli istisna, Bangladeşlilere aittir ki, bu grubun ayrışma derecesi Amerikan kentlerindeki Afro-Amerikalılarla hemen hemen aynı düzeydedir.

Kıta Avrupası'nda ise işgücü göçmen hareketinin yoğunlaştığı ülkelerin kentlerinde ayrışma derecesi azdır. Ancak ayrışma endeksi mekânsal ölçeğe çok bağımlı olduğundan bu konuda kentler arası karşılaştırma yapmak kolay değildir.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Örneğin, Knox ve Pinch (2010: 167), Türklerin, Yunanlıların, İspanyolların ve Pakistanlıların Alman ve İsviçre kentlerindeki ayrışma derecesinin 35 ilâ 50 aralığında olduğunu belirtmektedir.

Hiç kuşkusuz kentsel mekânda ölçek değerinin daha küçük seçildiği mekânsal birimlerde azınlık / göçmen grupların mekânsal yoğunluğu ve ayrıklık endeksi daha yüksek çıkabilir.

Nitekim Asyalıların, Karayiplilerin, Türklerin ve Kuzey Afrikalıların Avrupa kentlerinde bir cadde ya da sokak gibi daha küçük mekânsal birimler özelinde ayrışma endeksinin 80-90 civarında çok yüksek değerler gösterdiği örneklere rastlanabilmektedir.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Mekânsal ayrışmanın bir endeks değeriyle açıklanmasının bir başka zorluğu da aynı bölgede yaşasalar bile azınlık gruplarının kendi içlerindeki mekânsal bölünmeye bağlı dağılım farklılıkları barındırmasıyla ilgilidir.

Örneğin, Birleşik Krallığın kentlerinde Asyalıların ayrışması Hintliler, Pakistanlılar ve Bangladeşlilerin dağılım örüntülerinde olduğu gibi uyruğa göre de farklılıklar sunar.

Fakat çoğu kez, azınlık / göçmen grupların sosyo-ekonomik statülerine (sınıfsal veya hanehalkı özellikleri) göre ayrışmalarından ziyade yer seçimi tercihlerine göre olan mekânsal ayrışma kentlerde daha belirgin tezahür eder.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Böylece yerli gruplarla karşılaştırıldığında azınlık / göçmen gruplar için düşük sosyo-ekonomik statü, mekânsal ayrışmanın sadece bir boyutunu oluşturur. Ancak ayrışma yapısının belki de en önemli taraflarından birini azınlık grubunun uyum düzeyi belirler.

Bu ise mekânsal özelliklerin ötesine geçen bir toplumsallaşma pratiği derecesine bağımlı kalır ki uyum düzeyi, gruplara özel bir şekilde sürecin ilerleme hızına, gerçekleşme biçimine ve yerli halk ile azınlık grubu arasındaki toplumsal temas ve mesafe dereceleriyle ilişkilidir.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Ve ayrıca, yerli nüfusla ortak kültürel yaşamın icrasını nitelendiren davranışsal uyum, yerli nüfusun sosyal ve mesleki tabakalaşma yapısında azınlık grubunun yer edimi sürecinden daha hızlı da olabilir. Bu noktada uyum sürecinde bir kültürün diğerine olan geçişkenliği yeni melez kimliklerin oluşumuyla sonuçlanabilir.

Ancak bir azınlık grubunun uyum derecesi ve hızı iki etken setiyle ilişkilidir. İlki, yerli halkın tutumu, kurumsal ayrımcılık olup olmadığı ve yapısal etmenleri içeren dışsal faktörler setidir. İkincisi, grup içi dayanışma / tutunumun derecesidir.

Bütün bu etkenler sadece azınlık grupları ile yerli halk arasındaki çatışma / uyumun doğasını ve derecesini belirlemekle kalmayıp, kümelenme ve ayrışmanın mekânsal örüntüsü ve yapısını da tayin etmektedir.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Azınlık grupları / göçmenler göç etme sürecini takiben yerleşirken yerli halkın onları istemedikleri algısıyla ve çeşitli mekanizmalar aracılığıyla kendilerini mekânsal bakımdan izole olmuş bir halde bulurlar.

Ama öbür yandan kentin yerli sakinleri ile daha önceden gelen azınlık gruplarının kentin mahallelerinin istila edilmesine gösterdikleri direnç biçimleri bir tür baş etme stratejisi olarak yeni göçmenlerin yerleşiminde önemli mekanizmalardan biri olur.

Böylece hem toplumsal hem de mekânsal kapanımı sıkı olan kümelenme dokusu, azınlık / yerli / öteki olarak algılanan grupların kendi yaşam alanlarında toplumsal muhalefeti sağlama ve evlerini kiraya vermeme veya satmama gibi eylemlere dönüşen tepkileri barındırır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Böylece toplumsal kapanım derecesi yüksek olan kümelenme, kente yeni gelen sakinler karşısında, yerleşik gruplar için çeşitli yollarla mülkîliklerini (*territoriality**) (ve mahallelerini) savunma ve ötekilerin zorla girişine karşı bir tür koruma sistemi olarak iş görür.

Örneğin, 1950-60'larda Batı Hint adaları, Hindistan ve Pakistan'dan gelenler Birleşik Krallığı pek çok yönden konuk sevmez bulmuşlardı. O yıllarda açık ırksal ayrımcılık yasaldı ve iş-ev reklamları çoğu zaman başka ırklara “*hayır*” diyordu.

*Bu terim, mekânsal sahiplenme, bölgecilik veya mahallecilik anlamında kullanılmaktadır.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Yerleşik grupların yoğun yaşadığı alanlara diğer azınlık grubu üyelerinin yerleşimi (sözde istilası) belli bir düzeye ulaştığında önceki sakinlerin bu alanlardan kaçış süreci başlamakta ya da hızlanmaktadır. Azınlık grubu hane halklarının oranı belli bir çoğunluğa ulaştığında önceki mahalle sakinlerinin bu alanlardan kaçışı ikametgâh değiştirme biçiminde kent içi toplu göç eylemlerine dönüşür ki alan yazında bahsi geçen çoğunluk oranı "taşma noktası" (*tipping point*) olarak kavramsallaştırılır.

Bu eşik değer ile ilgili belli bir oran sunmak mümkün olmasa da Knox ve Pinch (2010: 169), ABD örneğinde Afro-Amerikalıların beyazlardan kazandıkları kent içi alanlarda bu azınlık grubuna ilişkin hanehalkı oranının %30'u bulunduğu beyazların toplu göçlere başladığını belirtmektedir. Yerli halkın başka mahallelere doğru geri çekilişi, aslında her iki grup arasında yer kazanımına özgü bir çekişme sürecidir. Diğer bir ifadeyle, kent içi yer değiştirme mekanizması, hem azınlık gruplarının bir yerde alan kaybederken başka bir yerde alan kazanma stratejisiyle, hem de toplumsal gruplar arasındaki mekânsal ayrışmayı var eden hareketin yönelimiyle ilgilidir.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

Azınlık gruplarının mekânsal izolasyonunda konut piyasasının ayrımcı uygulamaları da rol sahibidir ki bu uygulamalar kentsel dokuda çoğu kez azınlık gruplarını daha küçük bölgelerle sınırlandırma eğilimindedir. Ancak, azınlık ya da uluslararası göçmen grupların bu tür bir mekânsal dezavantaja sahip olmaları, konut piyasası şartlarının ille de kasti bir ayrımcılığa sahip olduğunu göstermez.

Bu yapının yaratımı ve sürdürülmesi kendi içinde -sözde- bir "doğallığa" dayandırılır. Bu anlamda uluslararası göçmenlerin ve azınlık gruplarının kamusal sektörde ayrımcı müdahalelerle nasıl da ayrıştırıldıklarına dair derin bir alan yazın söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin Birleşik Krallık'da ırksal grupların kamu sektöründe kendilerini dezavantajlı olarak bulmalarına yönelik üç önemli husus tespit edilmiştir.

13 Kentlerde Sosyo-Mekânsal Farklılaşma ve Ayrışma

İlki, bu grupların öncelikle yerel yönetimin sorumluluğundaki alanlarda geçirdikleri sınırlı süreyle ilintili olarak herhangi bir kamu konutuna yeniden yerleşmek için çoğu kez kısıtlayıcı kurallarla ve zorluklarla yüzleşmeleridir. İkincisi, bu grupların çoğunlukla eskimiş dairelerden oluşan düşük kaliteli konutlara yerleşmeleridir. Üçüncüsü ise, bu grupların genellikle kentlerin pek de yaşamak için popüler olmayan bölgelerinde kendilerine yaşam alanı bulmak zorunda kalmalarıdır.

Böylece pek çok gelişmiş ülkenin kentinde kent merkezi ve civarında beyaz olmayanların yoğunluğunun yüksek olmasından anlaşılacağı gibi, bu üç madde azınlık ya da göçmen grupların yer seçimini önceleyen hazır bir sınırlık olarak sunulmaktadır.